

Όψεις της ετερότητας

ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΥΡΙΑΔΗΣ
ΑΝΤΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΥ
ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

<i>Προλογικό σημείωμα</i>	9
ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΥΡΙΑΔΗΣ - ΑΝΤΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΥ	
<i>Περί ετερότητας φιλολογικό σημείωμα</i>	17
ΜΙΜΗΣ ΣΟΥΛΙΩΤΗΣ	
<i>Όταν ο «άλλος» είναι σχεδόν ανύπαρκτος και γίνεται «δικός μας»</i>	23
ΑΝΤΡΕΑΣ ΑΝΔΡΕΟΥ - ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΓΚΟΛΙΑ - ΣΤΕΛΛΑ ΚΑΣΙΔΟΥ	
<i>Ο Τούρκος και ο Έλληνας στη «ζωγραφική των νηπίων». Σημειωτική ανάλυση του εθνικού «άλλου» στο παιδικό ιχνογράφημα</i>	51
ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ ΒΑΜΒΑΚΙΔΟΥ - ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΥΡΙΑΔΗΣ - ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΜΠΕΣΣΑΣ	
<i>Η γλωσσική - κοινωνική ετερότητα και η ονοματολογία: μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση των κοζανίτικων επωνύμων</i>	73
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΝΤΙΝΑΣ	
<i>Οι μεταλλάξεις της ετερότητας. Από την ταξική στην πολιτισμική ετερότητα: οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος.....</i>	103
ΑΡΓΥΡΗΣ ΚΥΡΙΑΔΗΣ	
<i>«Εμείς» και οι «Άλλοι»: διαδικασίες μετεξέλιξης της ποντιακής ταυτότητας στο τέλος του 20ού αιώνα</i>	143
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΑΣΚΑΜΑΝΙΔΗΣ	

Η γλωσσική - κοινωνική ετερότητα και η ονοματολογία: μια κοινωνιογλωσσολογική προσέγγιση των κοζανίτικων επωνύμων

Κωνσταντίνος ΝΤΙΝΑΣ

Εισαγωγικά

Η ετερότητα. «η έλλειψη ομοιότητας κατά το είδος, τη θέση, την τάξη κ.λπ.» (βλ. Μπαμπινιώτης 1998: 684) είναι μια αναμφισβήτητη πραγματικότητα, η οποία χαρακτηρίζει και τη φύση στο σύνολό της. Η ομορφιά της προκύπτει από το γεγονός ότι τίποτα σ' αυτήν δε μοιάζει με οτιδήποτε άλλο. Η ετερότητα χαρακτηρίζει και όλες τις ανθρώπινες κοινωνίες από την πρώτη στιγμή της δημιουργίας τους διατρέχοντάς τες και διαχρονικά αλλά και στη συγχρονική τους διάσταση. Η ετερότητα αυτή αντανακλάται σε κάθε πτυχή και έκφραση της συλλογικής πολιτισμικής ή άλλης έκφρασης μιας κοινωνίας, με ιδιαίτερα θαυμαστό μάλιστα τρόπο στη γλώσσα την οποία χρησιμοποιεί και μέσα από την οποία εκφράζεται (πβ. και Χατζησαββίδης 2000).

Γλώσσα και ετερότητα

Δεν κομίζει κανείς «γλαύκα εις Αθήνας» αν ισχυριστεί ότι εκείνο που χαρακτηρίζει μια γλώσσα είναι η διαφορετικότητα και όχι η ομοιογένεια και η ομοιομορφία. Τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας έχουν βέβαια την εσφαλμένη εντύπωση ότι μιλούν μια ενιαία και ομοιόμορφη γλώσσα, εντύπωση που δημιουργείται εκτός των άλλων και από την ύπαρξη σε κάθε οργανωμένη κοινωνία μιας με τεχνητό τρόπο κωδικοποιημένης και άνωθεν επιβεβλημένης γραπτής γλώσσας. Αυτή είναι συνήθως λεπτομερώς ρυθμισμένη και τακτοποιημένη σε τρόπο, ώστε να φαίνεται σε μεγάλο βαθμό ομοιογενής και ομοιόμορφη. Αυτή η εικόνα της γραπτής κωδικοποιημένης γλώσσας οδηγεί τους περισσότερους μη ειδικούς περί τα γλωσσικά θέματα να ταυτίζουν τη γλώσσα με τη γραπτή της μορφή και να θεωρούν –λανθασμένα– ότι η γλώσσα γενικά είναι ένα ομοιογενές και ομοιόμορφο σύνολο (πβ. επίσης Martinet 1976: 164-165. Χαραλαμπίδης & Χατζησαββίδης 1997: 38-39).

Η γλωσσική πραγματικότητα όμως σε κάθε περίπτωση είναι εντελώς διαφορετική. Τα περί γλωσσικής ομοιογένειας είναι ένας καλοστημένος μύθος (πβ. Lyons 1995: 44-47), ο οποίος χρησιμοποιείται κάθε φορά που εξυπηρετεί τους στόχους εκείνων που τον επινοούν, ενώ, όπως έχει επισημανθεί (Martinet 1969: 130), καμιά κοινότητα δεν είναι γλωσσικά ομοιογενής. Δεν υπάρχουν ούτε δύο άτομα που να χρησιμοποιούν μια γλώσσα με τον ίδιο τρόπο, αφού και τα πιο δομημένα στοιχεία της γλώσσας, όπως είναι η φωνολογία και η γραμματική, παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές κατά ομιλητές, χωρίς να παρεμποδίζεται απ' αυτό το γεγονός η αμοιβαία κατανόηση (πβ. Χαραλαμπίδης & Χατζησαββίδης 1997: 38).

Η διαφορετικότητα που διακρίνει μια κοινωνία εκτείνεται σε δύο κυρίως άξονες. Ο ένας, ο οριζόντιος, αφορά τις διαφο-

ροποιήσεις που οφείλονται στη γεωγραφία: τη γεωγραφική απόσταση που χωρίζει τα μέλη μιας κοινότητας, τους διαφορετικούς γείτονες που την πλαισιώνουν στα άκρα της, την εύκολη ή όχι επικοινωνία των ομιλητών μεταξύ τους που έχει να κάνει με γεωμορφολογικούς παράγοντες, όπως θάλασσα, βουνά, ποτάμια κ.λπ. Ο άλλος, ο κάθετος, έχει να κάνει με τις διαφοροποιήσεις που σχετίζονται με την κοινωνική διαστρωμάτωση μιας κοινωνίας: τις επαγγελματικές, φυλετικές, εθνοτικές, πολιτιστικές ή ταξικές διακρίσεις. Αυτές δημιουργούν διακεκριμένες κοινωνικές ομάδες και υποομάδες μέσα στο σώμα μιας κοινωνίας με σαφή διαφοροποιητικά χαρακτηριστικά.

Οι γεωγραφικές και κοινωνικές αυτές διαφοροποιήσεις και ετερότητες απεικονίζονται με πολύ σαφή τρόπο μέσα στη γλώσσα, αφού αυτή χρησιμοποιείται στο πλαίσιο μιας κοινωνίας, για να ικανοποιήσει τις επικοινωνιακές της ανάγκες και να την εκφράσει· κι όσο μεγαλύτερη ανομοιομορφία και διαφοροποίηση παρουσιάζει μια κοινωνία, τόσο μεγαλύτερες εμφανίζονται και οι αποκλίσεις στη γλώσσα. Έτσι από τη μια διακρίνουμε τις γεωγραφικές διαλέκτους και τα γλωσσικά ιδιώματα ως απόρροια των γεωγραφικών διαφοροποιήσεων κι απ' την άλλη τις κοινωνικές διαλέκτους, οι οποίες χαρακτηρίζουν πληθυσμιακές ομάδες με διαφορετικά πολιτιστικά, επαγγελματικά ή οικονομικά γνωρίσματα.

Η έρευνα

Στην ανακοίνωση αυτή θα προσπαθήσουμε μέσα από τη μελέτη ενός συγκεκριμένου γλωσσικού υλικού, των κοζανιτικών επωνύμων, να διερευνήσουμε την ετερότητα (γλωσσική, κοινωνική, γεωγραφική ή άλλη) που αυτά κρυπτογραφούν. Το υλικό αντλήθηκε από μια παλιότερη εργασία μας με τίτλο Κο-

ζανίτικα Επώνυμα (1759-1916), η οποία με τη σειρά της στηρίχτηκε στο υλικό που υπάρχει στο Ιστορικό Αρχείο Κοζάνης. Εκεί μεταξύ πολλών άλλων πολύτιμων για την τοπική ιστορία πηγών φυλάσσονται 35 κώδικες βαπτίσεων της Ιεράς Μητροπόλεως Σερβίων και Κοζάνης, που χρονολογούνται από το έτος 1759 ως το έτος 1916, από όπου αποδελτιώθηκαν 2.159 επώνυμα (βλ. σχετικά Ντίνας 1995: 33).

Η Ονοματολογία

Πριν προχωρήσουμε στην παρουσίαση και στο σχολιασμό των ευρημάτων της έρευνας, θα αναφερθούμε παρεκβατικά για λίγο στην επιστήμη της ονοματολογίας και στη συμβολή της στην κατανόηση του ρόλου που αυτή διαδραματίζει στην καταγραφή των κοινωνικών συνθηκών, άρα και των ετεροτήτων που χαρακτηρίζουν μια κοινωνία.

Τα κάθε είδους ονόματα που δίνουν οι άνθρωποι σε τόπους, αντικείμενα και καταστάσεις αλλά και στους συνανθρώπους τους, είναι από τα πιο φορτισμένα πληροφοριακώς στοιχεία της γλώσσας. Είναι αλήθεια ότι συχνά όλοι μας έχουμε κάποτε αναρωτηθεί γιατί τόσο εμείς όσο και τόσοι άλλοι γνωστοί και άγνωστοι άνθρωποι γύρω μας έχουμε αυτό κι όχι διαφορετικό όνομα. Άλλα από τα ονόματα αυτά δείχνουν να έχουν φανερή τη σημασία τους, άλλα, ενώ τα θεωρούμε αυτόνομα, μόλις προσέξουμε λίγο περισσότερο, διαπιστώνουμε πως μας είναι αδιευκρίνιστα και μοιάζουν χωρίς σημασία. Σίγουρα όμως κάθε οικογενειακό όνομα είχε κάποτε τη σημασία του. Αυτό ακριβώς το γεγονός αποτελεί το πρώτο ερέθισμα και για τον επιστήμονα γλωσσολόγο αλλά και για τον ευαίσθητο απλό χρήστη της γλώσσας, να διερευνήσει δηλαδή την καταγωγή και την αρχική σημασία των ονομάτων – και των επωνύμων ειδικότερα. Μια έρευνα πολλαπλώς σημαντική και

ταυτόχρονα ελκυστική και ενδιαφέρουσα (πβ. Τριανταφυλλίδης 1982: 3). Η γλωσσική επιστήμη δημιούργησε ειδικό κλάδο, την Ονομαστική ή Ονοματολογία (βλ. Συμεωνίδης 1992: 11), ο οποίος ασχολείται με την επιστημονική έρευνα των κάθε είδους ονομάτων που δίνονται από τους ανθρώπους. Ήταν φυσικό η Ονοματολογία, εκτός από την καθαρώς γλωσσολογική προσέγγιση στα ονόματα, να χρησιμοποιήσει στοιχεία και μεθόδους και από άλλους επιστημονικούς κλάδους, όπως η αρχαιολογία, η γεωγραφία, η λαογραφία, η ιστορία, η ανθρωπολογία, και βέβαια η κοινωνιολογία.

Τα ονόματα που δίνονται στους ανθρώπους, τα ανθρωπώμια, συνιστούν μια πανάρχαια πανανθρώπινη συνήθεια, που έχει ως βάση της τη λαϊκή δοξασία ότι το όνομα έχει κάποια μαγική δύναμη και συνδέεται κατά έναν ιδιαίτερο τρόπο με το άτομο που το φέρει. Έτσι, για παράδειγμα, μερικές φορές τα ονόματα δηλώνουν την ιδιότητα που οι ονοματοδότες πιστεύουν, θέλουν ή εύχονται και ελπίζουν να έχει ο επονομαζόμενος (ευχετικά ονόματα), πβ. τα αρχαιοελληνικά Θεόδοτος και Πολύβιος, τα χριστιανικά Ευσέβιος και Χριστοφόρος, τα νεοελληνικά Ζήσης και Πολυχρόνης, Σταμάτα και Αγόρω (βλ. και Βαγιακάκος 1963-64: 148). Η ονοματοθεσία γινόταν πάντοτε με πολύ μεγάλη επιμέλεια, καθώς θεωρείτο ότι ένα καλό όνομα θα είχε σημαντική επίδραση στην τύχη του ανθρώπου που θα το έφερε για όλη του τη ζωή. Είναι αναμφισβήτητο από την άλλη το γεγονός ότι η ονοματοθεσία σχετίζεται στενά με τον ιστορικό βίο κάθε λαού, τις περιπέτειές του, τις ιδιαίτερες κλίσεις και τη νοοτροπία του. Αντλεί επίσης σημαντικό μέρος του υλικού της από τις καθημερινές ασχολίες των ανθρώπων, από περιστατικά της ζωής τους και από τα αντικείμενα με τα οποία έρχεται σε επαφή.

Κάποια εποχή το όνομα που έφερε ένας άνθρωπος, και κυρίως αυτό που επικράτησε να ονομάζεται «επώνυμο», είχε λειτουργική αξία και άμεση σχέση με το επάγγελμα ή την κα-

ταγωγή εκείνου που το έφερε, με τα σωματικά, ηθικά ή άλλα χαρακτηριστικά του, και μάλιστα δημιουργείτο με βάση αυτά. Έτσι ένας Σαμαράς, για παράδειγμα, υποδηλώνει το επάγγελμα που ασκούσε ο έτσι επονομαζόμενος κι ένας Κουτσογιάννης δεν μπορεί παρά να λεγόταν Γιάννης και να ήταν κουτσός. Αργότερα αυτή η λειτουργική σχέση μετατρέπεται σε εντελώς συμβατική και αποτελεί ένα αυθαίρετο σημείο αναγνώρισης ατόμων - απογόνων του συγκεκριμένου προσώπου, οι οποίοι το φέρουν πλέον μόνο για λόγους ιστορίας και παράδοσης, πβ. και Κατσάνης 1990: 41-42. Το επώνυμο αποτελεί πλέον αντικείμενο ιστορικού και επιστημονικού ενδιαφέροντος. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όχι μόνο τα παρωνύμια (ή παρατσούκλια, παρονόματα κ.λπ., βλ. Ντίνας 1995: 89) αλλά και τα δηλωτικά επαγγέλματος (π.χ. Μυλωνάς) ή τόπου καταγωγής (π.χ. Μωραϊτής) κ.λπ.

Μετά από αυτά συνάγεται εύκολα το συμπέρασμα ότι τα επώνυμα είναι αποτέλεσμα των επιδράσεων της ιστορικής πορείας μιας γλωσσικής κοινότητας και της λαϊκής ψυχολογίας, η οποία διασώζει στο πέρασμα του χρόνου τις εθνικές μνήμες και τους φυλετικούς δεσμούς μιας κοινωνίας. Η πραγματικότητα αυτή καθιστά τη μελέτη των ανθρωπωνυμίων πολλαπλώς χρήσιμη, αφού αποτελούν τη ζωντανή παρακαταθήκη της γλώσσας, της ιστορίας, της λαογραφίας, των ηθών και εθίμων ενός έθνους. Από τη μελέτη τους μπορούμε να εξαγάγουμε πολύτιμα και ασφαλή συμπεράσματα που θα βοηθήσουν στην καλύτερη κατανόηση της ιστορικής πορείας ενός λαού: μπορούμε να δούμε τους διαφορετικούς τρόπους από τους οποίους κατάγονται οι άνθρωποι που συγκροτούν μια κοινότητα μαζί με τις διάφορες πληθυσμιακές μεταβολές, εποικήσεις και μεταναστεύσεις, τις διαφορετικές γλώσσες που ενδεχομένως μιλούσαν, τα διαφορετικά επαγγέλματα που ασκούσαν, τις διαφορετικές κοινωνικές τάξεις στις οποίες ανήκαν, τα διαφορετικά σωματικά και ψυχικά τους χαρακτηριστικά.

Μπορούμε ακόμα να ανιχνεύσουμε τις διάφορες πολιτιστικές περιπέτειές τους, να καταγράψουμε την εθιμική τους παράδοση, τη θρησκευτική τους πίστη, τις προλήψεις και δεισιδαιμονίες τους, τον πολιτισμό και, τέλος, να εντοπίσουμε το συγχρωτισμό και την επικοινωνία τους με άλλους λαούς καθώς και τις επιδράσεις που ανταλλάχθηκαν.

Με την έννοια αυτή στα επώνυμα αντανακλάται η πολλαπλή ετερότητα που χαρακτηρίζει μια κοινωνία ανθρώπων, γεγονός που καθιστά τη μελέτη τους χρήσιμη και ενδιαφέρουσα. Επώνυμα, για παράδειγμα, που εξαίρουν τη σωματική δύναμη και το ψυχικό σθένος των ανθρώπων ανταποκρίνονται σε ηρωικές εποχές. Άλλα που δηλώνουν αξιώματα αντανακλούν την ταξική διαφοροποίηση και την κοινωνική διαστρωμάτωση μιας κοινωνίας. Άλλα, τέλος, που σατιρίζουν σωματικά ή ψυχικά ελαττώματα των ανθρώπων καταδεικνύουν την εύθυμη διάθεση ενός λαού και το ειρωνικό του πνεύμα.

Τα αποτελέσματα

Στο σώμα των κοζανίτικων επωνύμων, που είχαμε στη διάθεσή μας για την έρευνα, απαντούν –εκτός των ελληνικής προέλευσης– και επώνυμα τα οποία έλκουν την καταγωγή τους από κάποια λέξη προερχόμενη από μία από τις γειτονικές βαλκανικές γλώσσες ή από κάποια μακρινότερη δυτικοευρωπαϊκή ή φέρουν παραγωγική κατάληξη ή πρώτο συνθετικό από μία από αυτές τις γλώσσες. Όσον αφορά στη θεματική τους κατηγοριοποίηση τα επώνυμα διακρίνονται συνήθως (βλ. Τριανταφυλλίδης 1982: 11 κ.ε. και Ντίνας 1995: 75 κ.ε.) σε πατρωνυμικά, μητρωνυμικά, εθνικά ή πατριδωνυμικά, επαγγελματικά και παρωνύμια.

Κατά γλώσσα η κατάσταση μπορεί να περιγραφεί ως εξής:

α) τουρκική: Από τα 2.159 επώνυμα του δείγματος τα 385 (ποσοστό 17,83%) έχουν κάποιο στοιχείο που μαρτυρεί κάποιου είδους σχέση με την τουρκική γλώσσα.

Το μεγαλύτερο ποσοστό των τουρκικής προέλευσης ονομάτων (223, 57.92%) είναι παρωνύμια, π.χ.: *Γκάγκαλιας* (< το τουρκικό gaga «ράμφος» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Ζάβαλης* (< το τουρκικό zavalli «δυστυχισμένος, καημένος»), *Καπλάνης* (< το κοινό νεοελληνικό καπλάνι, άνθρωπος ακατάβλητος, θηρίο, κι αυτό < το τουρκικό kaplan «τίγρη»), *Λαφαζάνης* (< το τουρκικό lâfazan «φλύαρος, φωροπυρηνός»), *Μπορνούτζης* (< το τουρκικό burun «μύτη» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -çi, «μυταράς»), *Μπόσκος* (< το τουρκικό bos «άδειος, χαλαρός» + την παραγωγική υποκοριστική κατάληξη -κος), *Ντεληγιάννης* (< το τουρκικό deli «τρελός» + Γιάννης), *Παρτάλας* (< το τουρκικό partal «κουρέλι»), *Σακαλής* (< το τουρκικό sakallı «γενειοφόρος»), *Τζιφούτης* (< το τουρκικό çift, ειρωνικά και περιφρονητικά «Εβραίος», μεταφορικά «τσιγκούνης»), *Τοπάλης* (< το τουρκικό topal «κουτσός»), *Χατζηλάρης* (< το τουρκικό hacilar, πληθυντικός της τουρκικής λέξης hacı «χατζήδες, προσκυνητές»), *Χορόζης* (< το τουρκικό horoz «κόκορας»).

Τα 113 από αυτά (ποσοστό 29.09%) αφορούν επώνυμα τα οποία δηλώνουν κάποιο επάγγελμα, που το όνομά του έχει ή τουρκική προέλευση ή μόνο τουρκική παραγωγική κατάληξη ή τουρκικό πρόθεμα, π.χ.: *Αραμπατζής* (< το τουρκικό arabacı «καραγωγέας»), *Ζαρζαβατζής* (< το τουρκικό zerzevatçi «οπωροπώλης»), *Κανταρτζής* (< το τουρκικό kantarcı «ζυγιστής, κατασκευαστής κανταριών»), *Κεχαγιάς* (< το τουρκικό kâhya «επόπτης, διαχειριστής»), *Κιρατζής* (< το τουρκικό kiracı «ενοικιαστής, αγωγιάτης»), *Κοντουράς* (< το τουρκικό kundura «παπούτσι» < το αρχαιοελληνικό κόθορνος, αντιδάνειο), *Μουταφτζής* (< το τουρκικό mutaf + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ci «αυτός που κάνει χοντρά σχοινιά ή καλύμματα αλό-

γων»), *Μπαζιντάρης* (< το τουρκικό *bazdar* «γερακάρης»), *Μπακήρης* (< το τουρκικό *bakir* «χαλκός», πβ. και επώνυμο *Χαλκιάς*). *Ναλμπάντης* (< το τουρκικό *nalband* «πεταλωτής, κτηνίατρος»), *Οστάς* (< το τουρκικό *usta* «αρχιτεχνίτης»), *Πινιρτζής* (< το τουρκικό *peynirci* «τυρέμπορος»), *Σαχατλής* (< το τουρκικό *saatci* «ωρολογάς»), *Τζιφτζής* (< το τουρκικό *çiftçi* «αγρότης»), *Τουφεκτής* (< το τουρκικό *tüfekçi* «οπλοπώλης, οπλοποιός»), *Χαλβατζής* (< το τουρκικό *helvacı* «χαλβατζής»), *Χαντζής* (< το τουρκικό *hancı* «ξενοδόχος, ιδιοκτήτης χανιού»).

Τα 22 (5.71%) είναι πατρωνυμικά ή μητρωνυμικά, π.χ.: *Ζενέλος* (< το τουρκικό βαπτιστικό *Ζεϊνέλ*), *Μουράτης* (< το τουρκικό βαπτιστικό *Murat* «επιθυμία»), *Μπεγίνας* (< *μπεγίνα* < το τουρκικό *bey* «κύριος» + τη θηλυκή παραγωγική κατάληξη -ίνα).

Τα 20 (5.19%) δηλώνουν καταγωγή ή είναι εθνικά, π.χ.: *Δράμαλης* (< το όνομα της πόλης Δράμα + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Ισταμπουλούς* (< το τουρκικό όνομα της Κωνσταντινούπολης, *Istanbul* + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Καραμποναρλής* (< *Karabunar*, σημερινή Μαυροπηγή του νομού Κοζάνης, + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Μαντζιάρης* (< το τουρκικό *macar* «Μαγυάρος, Ούγγρος»), *Μόραλος*, -ης (< το τουρκικό *Mora* «Μοριάς» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Μποσνάκος* (< το τουρκικό *bosnak* «Βόσνιος»), *Νεβέσκαλης* (< το όνομα του χωριού Νέβεσκα, σημερινό Νυμφαίο του νομού Φλώρινας + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li), *Ρώμπαπας* (< το τουρκικό *rum* «ρωμιός» + *παπάς*, «ελληνοπαπάς»).

Τα 7 (1.82%), τέλος, δηλώνουν αξίωμα, π.χ.: *Βέιος* (< το τουρκικό *bey* «κύριος»), *Μουχτάς* (< το τουρκικό *muhtar* «προεστός, δημογέροντας»), *Μπασιάς* (< το τουρκικό *baş* «κεφάλι»), *Όμπασης* (< το τουρκικό *on* «δέκα» + το τουρκικό *baş* «κεφάλι», «δέκαρχος»), *Πασιάς* (< το τουρκικό *paşa* «πασάς»).

Οι τουρκικές παραγωγικές καταλήξεις που εμφανίζουν με-

γάλη συχνότητα στα κοζανίτικα επώνυμα είναι οι: -ci, που δηλώνει κυρίως επάγγελμα, -li, που δηλώνει κυρίως τόπο καταγωγής, και -oβli, που αντιστοιχεί στην ελληνική κατάληξη -ίδης, -όπουλος. Το πιο συχνό πρόθεμα είναι: το kara-, που σημαίνει κυρίως «μαύρος».

β) σλαβική: Σαφώς λιγότερα από τα τουρκικής προέλευσης επώνυμα (128, ποσοστό 5.84%) είναι όσα έχουν ένα στοιχείο που μαρτυρεί σχέση με κάποια σλαβική γλώσσα της περιοχής, κυρίως τη βουλγαρική και τις διαλέκτους της, τη γλώσσα της πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας (F.Y.R.O.M.) (πβ. Ντίνας 2002) και τη σλαβομακεδονική του ελληνικού χώρου.

Τη μερίδα του λέοντος έχουν στην κατηγορία αυτή τα παρωνύμια (83 επώνυμα, ποσοστό 67.48%), π.χ.: Βελίκαρης (< το σλαβικό velik «μεγάλος»), Γκαλένης (< το σλαβικό galen «χαϊδεμένος»), Γκήπας (< το σλαβικό gīb «μανιτάρι»), Ζάικος (< το σλαβικό zaek «λαγός»), Κουχορόζης (< το τουρκικό kokorož, κι αυτό < το σλαβικό kukuruz «καλαμπόκι»), Λίγκας (< λίγκα, λεκές, ακαθαρσία, κι αυτό < το σλαβικό liga «σάλιο»), Λιούτας (< το σλαβικό ljut «καυτερός, άγριος»), Μαλέσκος (< το σλαβικό maleško < υποκοριστικό του malik «μικρός»), Μπλιούρας (< το σλαβικό bel «άσπρος» + την παραγωγική κατάληξη -ούρας > Μπιλιούρας «ασπριδερός», και με την κώφωση των βορείων ιδιωμάτων (πβ. Κατσάνης & Ντίνας 2003) > Μπλιούρας), Μπούκας (< το σλαβικό buka «μεγάλη οξιά», μεταφορικά άνθρωπος άξεστος, απελέκτος), Ντρόμπλας (< το σλαβικό dropla «γαλοπούλα»), Ρέπας (< το σλαβικό rep «ουρά»), Σιόπης (< το σλαβικό šjor που σημαίνει τον κάτοικο της δυτικής Βουλγαρίας, ταυτίζεται όμως με τις σημασίες «βλάκας, χοντροκέφαλος», πβ. Papaňagi 1974: 1155, Μπόγκας 1966: 246), Τρούπκος (< το σλαβικό trupk «κορμός, σκελετός» + την υποκοριστική παραγωγική κατάληξη -πικος,

βλ. σχετικά Κατσάνης & Ντίνας 2003), *Χλιάπας* (< το σλαβικό *hljar* «ψωμί»).

Τα 22 (ποσοστό 17.89%) είναι πατρωνυμικά ή μητρωνυμικά, π.χ.: *Κοκόλτζιος* (< *Kokolce* < *Κοκόλης*, υποκοριστικό του βαπτιστικού *Νικόλαος*), *Λέντζης* (< *Lenze*, σλαβικό υποκοριστικό του βαπτιστικού *Ελένη*), *Λιούμπας* (< το σλαβικό βαπτιστικό *Ljuba* «αγάπη», πβ. *Αγάπιος*), *Νίτζιος* (< το σλαβικό *Νίσο*, υποκοριστικό του βαπτιστικού *Νικόλαος*), *Στανκοβιάς* (< το *Στανκουβιά* που σημαίνει «η γυναίκα ή νύφη του *Στάνκου*», κατά το σχήμα: βαπτιστικό + παραγωγική κατάληξη -βιά, βλ. Ντίνας 1995: 111· το *Στάγκος* < το σλαβικό *Stanko*, υποκοριστικό του βαπτιστικού *Stan*), *Στεπάνινας* (< *Στεπάνινα*, ανδρωνυμικό του σλαβικού βαπτιστικού *Stepan* «*Στέφανος*»), *Τράιας* (< *Τράιας*, υποκοριστικό του βαπτιστικού *Trajan*, όνομα που επιχωριάζει στους σλαβόφωνους της περιοχής).

Τα 12 (9.76%) δηλώνουν επάγγελμα, π.χ.: *Βαγινάς* (< βαγένι «βαρέλι για κρασί», ίσως < το σλαβικό *vagan*), *Γκοβιντάρως* (< το σλαβικό *govedar* «βοσκός μεγάλων ζώων, αγελαδάρης», πβ. και επώνυμο *Γελαδάρης*), *Κούιας* (< το σλαβικό *kuja* «πεταλωτής»), *Ντούρβας* (< το σλαβικό *drvo* «ξύλο, δένδρο», πβ. και επώνυμο *Ξυλοφόρος*), *Πάικος* (< το σλαβικό *rajak* «αράχνη, υφαντής»), *Προκόβας* (< ποκρόβι «κλινοσέπασμα», κι αυτό < το σλαβικό *rokron* «σάβανο»), *Σιάτρας* (< το σλαβικό *sjatra* «σκηνή, τέντα», πβ. και επώνυμο *Τσιάρδας* < το τουρκικό *çardak* «παράγκα, καλύβα»), *Σκώταρ* (< το αρχαίο σλαβικό *skotar* «βοσκός», πβ. και Οικονόμου 1991: 270).

Τα 9 (ποσοστό 7.14%) δηλώνουν καταγωγή ή εθνικότητα, π.χ.: *Ζαγορίτης* (< το τοπωνύμιο *Ζαγόρι* + την παραγωγική κατάληξη -ίτης, κι αυτό < το σλαβικό *zad* «πίσω» + *gora* «βουνό»), *Καζάκης* (< το τουρκικό ή σλαβικό *kazak* «κοζάκος»), *Μπιτουλιάνος* (< *Bitola*, το σλαβικό όνομα της πόλης *Μοναστήρι* + την παραγωγική κατάληξη -ιάνος), *Σύρπος* (< το σλαβικό *sirb* «Σέρβος»).

Τέλος τα 2 (ποσοστό 1.63%) δηλώνουν αξίωμα: *Κράιας*, *Κράλιας* (< το σλαβικό *kral* «βασιλιάς»).

Οι συχνότερες παραγωγικές καταλήξεις σλαβικής προέλευσης είναι: η υποκοριστική κατάληξη *-τσος* < τη σλαβική παραγωγική κατάληξη *-ze* και η παραγωγική κατάληξη *-κος*, κυρίως υποκοριστική κι αυτή.

γ) αλβανική: Τα επώνυμα τα οποία φαίνεται να έχουν κάποια σχέση με την αλβανική γλώσσα ή τα αρβανίτικα του ελλαδικού χώρου είναι 117 (ποσοστό 5.28%).

Πάνω από τα μισά από αυτά (65, ποσοστό 57.02%) είναι παρωνύμια, π.χ.: *Γκιάτας* (< το αλβανικό *gjatë* «ψηλός, μακρύς»), *Ζάβας* (< ζάβα, τοκάς, πόρπη, κόπιτσα, πβ. αλβανικό *zanë-a* και το κουτσοβλαχικό *zană*), *Ζέκης* (< το αλβανικό *zekth-i* «οίστρος, βοϊδόμυγα, αλογόμυγα»), *Ζώτος* (< το αλβανικό *zot-i* «κύριος, αφέντης, Θεός, άγιος»), *Κόκας* (< το αλβανικό *kokë-a* «κεφάλι»), *Λάλας* (< λαλάς, θείος, πβ. το κουτσοβλαχικό *lală* «θείος» και το αλβανικό *lalë-a*, *lâla* «κηδεμόνας»), *Μοίρας* (< το αλβανικό *mire* «καλός»), *Μπέσας* (< το αλβανικό *besë-a* «πίστη, θρησκεία»), *Μπίθας* (< το αλβανικό *bythë-a* «ο πισινός, ο κώλος»), *Ντραγκόγιας* (< το αλβανικό *dragoi* «δράκος»), *Πλιάκης* (< το αλβανικό *plak-u* ή το κουτσοβλαχικό *pleacă* «ο γέροντας»), *Χατζημπύρος* (< το τουρκικό *hacı* «προσκυνητής» + το αλβανικό *bir* «γιος, τέκνο»).

Τα 23 (ποσοστό 20.18%) δηλώνουν καταγωγή ή εθνικότητα, π.χ.: *Γκέκας* (< το αλβανικό *gegë-a* «κάτοικος της Γκεγκουριάς»), *Γκόρας* (< το αλβανικό *Gora*, επαρχία της ΒΑ Αλβανίας), *Δάρδας* (< το όνομα του χωριού Δάρδα < το αλβανικό *Dardhë* «αχλαδιά»), *Λιάπης* (< *λιάπης*, «αρβανίτης» < το αλβανικό *Liap*, όνομα μιας από τις τέσσερις αλβανικές φυλές, μουσουλμάνος της Λιαπουριάς (*Labëria*) στη Νότια Αλβανία), *Πιπήλιας* (από το χωριό *Pepeli* της Αλβανίας), *Σκρέτας* (< την

αλβανική κωμόπολη Shkreta στην περιοχή της Κρόγιας), Τρίσας (από το όνομα του αλβανικού χωριού Treska), Τσιάμης (< τσάμης, ονομασία των Αλβανών της Τσαμουριάς στα νότια της Αλβανίας), βλ. και Κολλέκα 1982.

Τα 22 (ποσοστό 19.3%) είναι πατρωνυμικά ή μητρωνυμικά, π.χ.: Γκίκας (< παρωνύμιο αλβανικής καταγωγής που σημαίνει νικητής, Νικητάς, βλ. Κολλέκα 1982: 29), Γκίνος (< το αλβανικό βαπτιστικό Gjini «Γιάννης»), Λέκας (< το αλβανικό βαπτιστικό Lekë-a «Αλέξανδρος»).

Λίγα από αυτά (7 επώνυμα, ποσοστό 6.14%) δηλώνουν επαγγελματική ενασχόληση, π.χ.: Κατζικιάς (< κατσίκια, κι αυτό < το αλβανικό kats ή το τουρκικό keçi, Ανδριώτης 1971: 153, + την παραγωγική κατάληξη -άς), Ντέρος (< το αλβανικό derë «πόρτα», πβ. και επώνυμα Πορτατζής, Καπιτζόγλου (< τουρκ. karıci + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -oğlu «πορτιέρης»), Στούπης (ίσως και < το αλβανικό shturë-a «το στουπί, το πώμα», πβ. Οικονόμου 1991: 382).

Κανένα από αυτά δε δηλώνει αξίωμα.

Η μόνη παραγωγική κατάληξη αλβανικής καταγωγής που επιδίδει στα επώνυμα της Κοζάνης είναι: η -ούσης < το αλβανικό -ush, υποκοριστική.

δ) δυτικοευρωπαϊκές - νεολατινικές γλώσσες: Λίγα είναι (46, 2.18%), όπως αναμενόταν άλλωστε, τα επώνυμα τα οποία έχουν σχέση με κάποια δυτικοευρωπαϊκή ή νεολατινική γλώσσα. Η μεγάλη τους πλειοψηφία (36) δέχεται ιταλικές επιδράσεις, ενώ τα υπόλοιπα μοιράζονται οι άλλες γλώσσες με πρώτη τη βενετική (8).

Το μεγαλύτερο ποσοστό τους (21 επώνυμα, 53.19%) είναι παρωνύμια, π.χ.: Καραματσούκας (< το τουρκικό kara «μαύρος» + ελληνικό ματσούκα < το βενετικό mazzoca κι αυτό < το λατινικό maxuca), Καραμούζας (< καραμούζα κι αυτό < το ιταλικό corna muza «ποιμενική φλογέρα»), Μαλαφάρης (< το

ιταλικό *malaffare*, όπως απαντά σε φράσεις σαν το *gente di malaffare* «υπόκοσμος»).

Τα 12 επώνυμα (25.53%) δηλώνουν κάποια επαγγελματική ενασχόληση, π.χ.: *Γκρανατήρος* (< το ιταλικό *granatiere* «στρατιώτης, ψηλόσωμος, δυνατός και με ωραία εμφάνιση»), *Καζαμίας* (< το ιταλικό *casamia* «αστρολόγος»), *Κορδοβαντζής* (< το ιταλικό *cordovane* «δέρμα επεξεργασμένο στην Cordoba» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ει), *Μπαρμπέρης* (< το ιταλικό *barbiere* «μπαρμπέρης, κουρέας»), *Μπερέτος* (< το ιταλικό *berrétto* «σκούφος»), *Σολδάτος* (< το ιταλικό *soldato* «στρατιώτης», μεταφορικά «μαχητής»), *Ταλιδώρος* (< το ιταλικό *taglia d' oro* «χρυσόχοος»), *Τσουκαλάς* (< τσουκάλι + την παραγωγική κατάληξη -άς < το ιταλικό *zucca*).

Τα 10 από αυτά (21.28%) είναι πατρωνυμικά ή μητρωνυμικά, π.χ.: *Μαντώνας* (< το ιταλικό *madonna* «δέσποινα, κυρία»), *Ρόκος* (< το ιταλικό βαπτιστικό *Rocco*, πβ. Μπούτουρας 1912: 121), *Σορτζοάνος* (< σιόρ, κι αυτό < το ιταλικό *signiore* «κύριος» + *Τζοάνος* «Ιωάννης», «κυρ Γιάννης», πβ. Τριανταφυλλίδης 1982: 15, Μπούτουρας 1912: 118), *Στίνης* (< το γαλλικό βαπτιστικό *Estienne*, *Etienne* «Στέφανος», πβ. Μπούτουρας 1912: 118, Τριανταφυλλίδης 1982: 15), *Τζάνης* (ο Τριανταφυλλίδης 1982: 15 παράγει το επώνυμο *Τζάνης* από το βενετικό *Zuane* «Γιάννης», ο Μπούτουρας 1912: 119 από το γαλλικό *Jean*).

Τα 2 καταγωγή ή εθνικότητα: *Αγγλογάλλος*, *Φραντζέζος*.

Τέλος 1 δηλώνει αξίωμα: *Κόντης* (< κόντης < το ιταλικό *conte*, κι αυτό < το λατινικό *comes*).

Εάν στο συγκεκριμένο υλικό των 2.159 επωνύμων επιχειρηθεί ειδολογική κατηγοριοποίηση, έχουμε κατά θεματική κατηγορία τα εξής αποτελέσματα:

Παρωνύμια 903 (ποσοστό 41.82%), που αποτελούν και την πολυπληθέστερη κατηγορία επωνύμων. Θεματικά τα παρωνύ-

μια μπορεί να εκφράζουν: α) σωματικές ιδιότητες, π.χ.: *Γκαβοθανάσης*, *Κόκας* (< το αλβανικό *kokë-a* «κεφάλι»), *Σαρής* (< το τουρκικό *sarı* «κίτρινος, ξανθός, χλωμός, ελεεινός»), *Στραβόστομος*, β) ψυχικές, πνευματικές, ηθικές και άλλες ιδιότητες, π.χ.: *Βεριάνης* (< το τουρκικό *viran* «ερείπιο, κατεστραμμένος»), *Ζουρλογιάννης*, *Σιόπης* (< το σλαβικό *sjor*, κάτοικος της δυτικής Βουλγαρίας, κυρίως όμως με τις σημασίες «βλάκας, χοντροκέφαλος», πβ. *Parahagi* 1974: 1155, *Μπόγκας* 1966: 246), γ) παρομοιώσεις με ζώα, π.χ.: *Γάτος*, *Ζάικος* (< το σλαβικό *zæk* «λαγός»), *Καλιακούδας* (< *καλιακούδα*, ο κολιός, η κάργα, είδος μικρού πτηνού), *Σκαρκαλάς* (< *σκαρκάλι*, είδος εντόμου), δ) παρομοιώσεις με φυτά, π.χ.: *Βουλιάρας* (< *βάβουλας*, το έντομο μπούρμπουλας + τη μεγεθυντική παραγωγική κατάληξη -άρας), *Γκήπας* (< το σλαβικό *gib* «μανιτάρι»), *Καρπούζας* (< το τουρκικό *karpuz* «καρπούζι»), *Μπαμπαράγκας* (< *μπαμπαράγκα*, είδος τσουκνίδας), ε) αντικείμενα από την καθημερινή ζωή, π.χ.: *Γκάστιας* (< το σλαβικό *gašti* «σώβρακο»), *Καλότας* (< το ιταλ. *cal(l)ota* «κάλυμμα του κεφαλιού σαν σκουφί, καπάκι, καλύπτρα»), *Μπόντζας* (< το κουτσοβλαχικό *bondzä* «πρόχειρος φούρνος από χώμα», *Παπανικολάου* 1973), στ) καιρό και χρόνο, π.χ.: *Αντάρης* (< *αντάρα*), *Ζώρας* (< το σλαβικό *zora* «αυγή»), *Νεδέλκος* (< το σλαβικό *nedelja* «Κυριακή»), *Χαλάζας* (< *χαλάζι*), ζ) συγγένεια και ηλικία, π.χ.: *Γαμβρογεώργος*, *Βελής* (< το τουρκικό *veli* «κηδεμόνας, συγγενής, άγιος»), *Δέτσικας* (< το σλαβικό *deško* «παιδάκι»), *Μίγκος* (< το κουτσοβλαχικό *mingu* «μικρό παιδί», *Parahagi* 1974: 800), *Πλιάκης* (< το αλβανικό *plak-u* ή το κουτσοβλαχικό *pleacä* «ο γέροντας», *Parahagi* 1974: 996, 1002, πβ. και *Οικονόμου* 1991: 419, 439).

Πατρωνυμικά ή Μητρωνυμικά 650 (ποσοστό 30.11%), από τα οποία 465 Πατρωνυμικά, π.χ.: *Αναστασίου*, *Γεωργάκας*, *Λαζάρου*, *Χαρισίου*, και 185 Μητρωνυμικά, π.χ.: *Αγόρας* (< το βαπτιστικό *Αγόρω*, κι αυτό < *αγόρι*), *Βελίκους* (< *Βελίω* «Βα-

σιλική» ή «Πασχαλιά»), *Νάτσινας* (< Νάτσινα, ανδρωνυμικό του Νάτσιος, υποκοριστικό του βαπτιστικού Αθανάσιος, πβ. Μπουντώνας 1892: 68), *Γιαννοβιάς* (< Γιαννουβιά «η γυναίκα ή νύφη του Γιάννη», πβ. Μπόγκας 1966: 201, Κατσάνης 1982).

Επαγγελματικά 291 (ποσοστό 13.48%), τα οποία θεματικά αναφέρονται: α) στην ποιμενική ζωή, π.χ.: *Βουβαλάρης* (< βουβάλι + την παραγωγική κατάληξη -άρης), *Κριαράς* (< κριάρι + την παραγωγική κατάληξη -άς), *Σκώταρ* (< το αρχαίο σλαβικό skotar «βοσκός», πβ. και Οικονόμου 1991: 270), *Τζιομπάνος* (< το τουρκικό çoban «βοσκός»), β) στη γεωργική ζωή, π.χ.: *Γεννηματάς* (< γεννήματα, γεωργικά προϊόντα), *Κροκιάς* (< κροκάς, αυτός που καλλιεργεί ή επεξεργάζεται κρόκο), *Ζαρζαβατζής* (< το τουρκικό zerzevatci «οπωροπώλης»), *Μπαχτζιβάνος* (< το τουρκικό bahçivan «κηπουρός»), γ) στην εργατική και συντεχνιακή ζωή, π.χ.: *Κάλφας* (< το τουρκικό kalfa «αρχιτεχνίτης, ειδικευμένος τεχνίτης»), *Μαστορογιάννης* (< μάστορας < το μεσαιωνικό ελληνικό μαΐστωρ, κι αυτό < το λατινικό magister), *Ντούβαρης* (< το τουρκικό duvar «τοίχος»), *Οστάς* (< το τουρκικό usta «αρχιτεχνίτης»), δ) στην ασχολία με το ξύλο, π.χ.: *Βαγινάς* (< βαγένι «βαρέλι για κρασί»), *Πορτατζής* (< πόρτα + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ci), το πετσί, π.χ.: *Κορδοβαντζής* (αυτός που κατασκευάζει κορδοβάνια (δέρματα) < το ιταλικό cordovane «δέρμα επεξεργασμένο στην Cordoba» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ci), *Νταμπάκος* (< το τουρκικό tabak «βυρσοδέψης»), τον πηλό, π.χ.: *Λαϊνάς* (< λαγήνι και λαήνι + την παραγωγική κατάληξη -άς), *Μπαρδάκας* (< το τουρκικό bardak «αγγείο για νερό»), το μετάξι, π.χ.: *Ατλαζής* (< το τουρκικό / αραβικό atlas «ατλάζι, είδος γυαλιστερού υφάσματος από μετάξι»), *Μουταφτζής* (< το τουρκικό mutaf + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ci «αυτός που κάνει χοντρά σχοινιά ή καλύμματα αλόγων»), το μαλλί, π.χ.: *Βελέντσας* (< βελέντζα, μάλλινο χοντρό κλινσοσκέπασμα), *Νυφαντής* (< υφαντής), το ντύσιμο, π.χ.:

Αλατζιατζής (< το τουρκικό *alaca* «είδος υφάσματος»), *Προκόβας* (< ποκρόβι «κλινοσκέπασμα»), την τροφή, π.χ.: *Αλευράς*, *Νημπλητζής* (< νιμπλιμπί < το τουρκικό *leblebi* «στραγάλια»), τα μέταλλα, π.χ.: *Μαχαιράς*, *Μπακήρης* (< το τουρκικό *bakir* «χαλκός», πβ. και επώνυμο *Χαλκιάς*), το εμπόριο και τις μεταφορές, π.χ.: *Κατζιαούνης* (< κατσαούνης «γυρολόγος», πβ. Μπόγκας 1964: 169), *Κιρατζής* (< το τουρκικό *kiraci* «ενοικιαστής, αγωγιάτης»).

Όσα δηλώνουν κοσμικό ή εκκλησιαστικό αξίωμα είναι 43 (ποσοστό 1.99%), π.χ.: *Αμέταγας* (< το τουρκικό βαπτιστικό *Αχμέτ* + *ağa* «κύριος»), *Δούκας* (< δούκας, αξίωμα στο Βυζάντιο, πβ. και Μπούτουρας 1912: 103), *Ευταξίας* (από το εκκλησιαστικό αξίωμα *ευταξίας* < *ευ* + *τάξη*, πβ. Βαγιακάκος 1959: 213), *Τζιαούσης* (< το τουρκικό *çavuş* «υπαξιωματικός»).

Πατριδωνυμικά ή Εθνικά είναι 188 (ποσοστό 8.71%), π.χ.: *Βεριώτης*, *Κρασιώτης*, *Δαρδιώτης* (< το όνομα του χωριού *Δάρδα*, κοντά στην Κορυτσά), *Μόραλος* (< το τουρκικό *Mora* «Μοριάς» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη *-li*, πβ. και επώνυμο *Μωραΐτης*).

Συζήτηση των αποτελεσμάτων

A. Γλωσσικές παρατηρήσεις

α) Η συνύπαρξη γλωσσικών στοιχείων από τόσες πολλές γλώσσες (ελληνική ασφαλώς, τουρκική, βουλγαρική ή άλλη σλαβική γλώσσα, αλβανική, νεολατινική ή άλλη δυτικοευρωπαϊκή) σε ένα τόσο μικρό γεωγραφικά χώρο, όπως είναι μια ολιγάριθμη πληθυσμιακά πόλιγνη του 19ου αιώνα, είναι το πρώτο εντυπωσιακό στοιχείο το οποίο παρατηρεί κανείς μελετώντας τα κοζανίτικα επώνυμα αυτής της περιόδου. Η εξήγη-

ση δίνεται βέβαια από την ίδια τη γεωγραφία και την ιστορία: η περιοχή αυτή γλωσσικά βρίσκεται στα όρια των συμπαγών νεοελληνικών ιδιωμάτων και αυτού που στη γλωσσολογία ονομάζουμε γλωσσική μεταβατική περιοχή (βλ. Κατσάνης & Ντίνας 2004). Πρόκειται για μια περιοχή που φτάνει μέχρι τα Σκόπια, ένθεν και ένθεν της οποίας έχουμε αμιγείς γλωσσικές περιοχές: ελληνόφωνη και σλαβόφωνη, ενώ στο εσωτερικό της, σε γειτονία και διάσπαρτες συναντούμε ετερόκλητες γλωσσικές ομάδες: ελληνόφωνες, σλαβόφωνες, βλαχόφωνες και αλβανόφωνες, με επικρατέστερες στο νότο τις ελληνόφωνες και στο βορρά τις σλαβόφωνες. Απ' την άλλη μεριά είναι γνωστή η για πάνω από 500 χρόνια συνύπαρξη των πληθυσμών αυτών με τους Τούρκους κατακτητές. Η γλωσσική αυτή πραγματικότητα αποτυπώνεται –νομίζουμε– εύγλωττα στα επώνυμα της Κοζάνης, αφού 672 από τα 2.159 (ποσοστό 31.13%) επώνυμα έχουν λεξιλογικού κυρίως ή και κάποιου άλλου τύπου γλωσσικές επιδράσεις από κάποια από τις παραπάνω γλώσσες.

β) Η ταυτόχρονη συνύπαρξη και χρήση αυτών των γλωσσών απεικονίζεται με σαφήνεια στην περίπτωση των επωνύμων που δηλώνουν την ίδια επαγγελματική απασχόληση ή το ίδιο σωματικό ή πνευματικό χαρακτηριστικό σε περισσότερες από μία γλώσσες και χρησιμοποιούνται παράλληλα, π.χ. δίπλα στο ελληνικό *Γελαδάρης* ή *Αγελαδάρης* απαντά το σλαβικής προέλευσης συνώνυμό του *Γχοβιντάρος*, δίπλα στο τουρκικό *Νιζαμτζής* το ελληνικό *Ευταξίας*, στο τουρκικό *Μπερεκέτογλου* το ελληνικό *Αφθονίδης*, στο σλαβικό *Ντούρβας* το ελληνικό *Ξυλοφόρος*, στο τουρκικό *Τερζής* το ελληνικό *Ράπτης*, στο αλβανικό *Ντέρος* το ελληνικό (με τουρκική παραγωγική κατάληξη) *Πορτατζής* και το τουρκικό *Καπιτζόγλου* ή το μορφολογικά εξελληνισμένο *Καπιτζιόλας*.

γ) Εκτός από τις λεξιλογικού τύπου επιδράσεις (βλ. α,β), ακόμα πιο σοβαρό στοιχείο για τη γλωσσολογική προσέγγιση

του πράγματος αποτελεί η μορφολογική επίδραση που ασκήθηκε στον γλωσσικό τύπο των κοζανίτικων επωνύμων από κάποια από τις παραπάνω γλώσσες. Η επίδραση αυτή έγινε με διάφορους τρόπους:

Υιοθετούνται καταρχήν παραγωγικές καταλήξεις άλλων γλωσσών. Κυρίαρχη εδώ είναι η επίδραση της τουρκικής γλώσσας με τις παραγωγικές καταλήξεις *-τζής* (<-ci) (επαγγελματική) και *-λής* (<-li) (πατριδωνυμική) και δευτερευόντως με την *-ογλου* (<-oğlu), (μάλλον υποκοριστική, πβ. τις αντίστοιχες ελληνικές *-ίδης*, *-όπουλος*). Ακολουθούν οι σλαβικές, υποκοριστικές κυρίως, καταλήξεις *-της* (<-se) και *-κος* και η επίσης υποκοριστική αλβανική *-ούσης* (<-ush).

Η ανάμειξη αυτών των καταλήξεων γίνεται πιο φανερή όταν στην ίδια θεματική βάση βλέπουμε να προστίθενται καταλήξεις από όλες τις όμορες γλωσσικές κοινότητες. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να προκύπτουν διαφορετικά επώνυμα, τα οποία όμως σημασιολογικώς συμπίπτουν απόλυτα, π.χ.: δίπλα στο ελληνικό *Παπαδόπουλος* συναντούμε το τουρκικό *Παπάζογλου* (< το τουρκικό *paraz* «παπάς» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη *-oğlu*), στο *Νεβεσιώτης* (< το όνομα του χωριού *Νέβεσκα*, σήμερα *Νυμφαίο* του νομού Φλώρινας + την ελληνική παραγωγική κατάληξη *-ιώτης*) το *Νεβέσκαλης* (< *Νέβεσκα* + την τουρκική παραγωγική κατάληξη *-li*), στο *Καντιρλιώτης* (< *Κατιρλί*, η περιοχή *Καλαμαριάς* της *Θεσσαλονίκης*, + την ελληνική παραγωγική κατάληξη *-ιώτης*) το *Καντιρλής* κ.λπ.

Η ταυτόχρονη χρήση καταλήξεων διαφορετικής αρχής γίνεται πιο εμφανής στην περίπτωση των υποκοριστικών ή μεγεθυντικών καταλήξεων. Έτσι στη θεματική βάση του βαπτιστικού *Ιωάννης*, για παράδειγμα, προστίθενται ελληνικές καταλήξεις, π.χ.: *Γιάννος*, *Γιανν-ούλης*, *Γιάνν-αρος* (μεγεθυντική), *Γιανν-αρ-ούλης* (μεγεθυντική + υποκοριστική), *Γιαννουλόπλος*, *Γιαννακόπουλος* (< *Γιανν-άκης* +

-όπουλος), σλαβικές, π.χ.: Γιάν-τζιος, Γιάγ-κος, αλβανικές, π.χ.: Γιανν-ούσης. Αν εδώ προσθέσει κανείς και τις διαφορετικές εκδοχές με τις οποίες απαντά το βαπτιστικό αυτό (σλαβική, αλβανική, βλάχικη, ιταλική κ.λπ.), τότε η ποικιλία γίνεται εντυπωσιακή, π.χ.: Γιοβάνος, Γιοβανούλης, Ιβανούλης, Γκίνος, Ζιάγκας, Τζοάνος, Σορτζοάνος, Τζάνης, Τζανίκας, Τζιάνας, Γουτσιανέλας, Κυρνάνος, Νάκας, Νάνος, Νιάκας, Νιανιάσης, Νιούλης, Νιούτσινας, Νούλας.

Καμιά φορά παρατηρείται στο ίδιο επώνυμο η συνύπαρξη δύο υποκοριστικών κατάληξεων από διαφορετικές γλώσσες. Η δεύτερη υποκοριστική κατάληξη πρέπει να προστέθηκε όταν η πρώτη έπαψε να λειτουργεί ως τέτοια στη συνείδηση των ομιλητών. Έτσι έχουμε για παράδειγμα: Γιάννης + τη σλαβική υποκοριστική κατάληξη -ζε + την ελληνική υποκοριστική κατάληξη -ούλης > επώνυμο Γιαντζιούλης, Τόλιος (< Αποστόλης) + -κος (σλαβικής μάλλον αρχής παραγωγική κατάληξη) + -ούλης > επώνυμο Τολκούλης.

Η ανάμειξη αυτή παραγωγικών στοιχείων οδηγεί καμιά φορά στη δημιουργία γλωσσικών τύπων με πολύ ετερόκλητα γλωσσικά στοιχεία, όπως π.χ.: η λατινικής αρχής λέξη πόρτα + την τουρκική επαγγελματική κατάληξη -τζής > επώνυμο Πορτατζής. Η, ακόμα πιο εντυπωσιακό, στο επώνυμο Μποσλίκας έχουμε συνύπαρξη της τουρκικής θεματικής βάσης bos + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -li + την ελληνική υποκοριστική κατάληξη -(ί)κας.

Τέλος πρέπει να αναφέρουμε το πανελλήνιες βέβαια επίδοσης τουρκικό πρώτο συνθετικό καρά-, το οποίο φαίνεται να βρίσκεται αρκετά συχνά σε αντιπαράθεση προς το συνώνυμό του ελληνικό, μαυρο-, π.χ.: Καραδήμος / Μαυροδήμος (< kara- / μαυρο- + Δήμος < υποκοριστικό του Δημοσθένης ή του Δημήτριος).

δ) Ένα στοιχείο που δείχνει την ασυνείδητη για τους ομιλητές διείσδυση λεξιλογικών στοιχείων από άλλες γλώσσες στα επώνυμα της Κοζάνης είναι η πολυτυπία με την οποία αυτά απαντούν, όταν δεν υπάρχει ετυμολογική διαφάνεια. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του επωνύμου *Γκοβιντάρως*, το οποίο προέρχεται από τη σλαβική λέξη *govedar* «βοσκός μεγάλων ζώων. αγελαδάρης». Το επώνυμο αυτό εμφανίζεται με τις παραλλαγές: *Νκοβιτάρως*, *Γκομπιντάρως*, *Κουβε-ντάρως*, *Κοβενδάρως*, *Γκοβανδάρως*, *Γουβενδάρως*.

ε) Στα τρία τελευταία παραδείγματα βέβαια (*Κοβενδάρως*, *Γκοβανδάρως*, *Γουβενδάρως*) νομίζουμε ότι διακρίνεται συνειδητή αυτή τη φορά προσπάθεια των λογίων της εποχής για εξελληνισμό και εξευρωπαϊσμό των επωνύμων αυτών, τα οποία φαίνεται να έχουν φθόγγους ή συμφωνικά συμπλέγματα που θεωρούνται ξένα προς την ελληνική γλώσσα ή κακόηχα (βλ. σχετικά Ντίνας 1995: 47 κ.ε.). Η προσπάθεια αυτή εξελληνισμού ή εξαρχαϊσμού των επωνύμων περνάει από διάφορα στάδια:

Ο ορθογραφικός εξελληνισμός είναι το πρώτο. Εδώ γίνεται προσπάθεια να αποκτήσει ετυμολογική διαφάνεια ένα μη ελληνικής αρχής επώνυμο. Το *Μοίρας* π.χ. προερχόμενο από την αλβανική λέξη *mire* (= καλός) με την «ορθογράφηση» του σχετίζεται σαφώς με την ελληνική λέξη *μοίρα*.

Ο φωνητικός εξελληνισμός καταλαμβάνει πολύ μεγάλη έκταση. Έτσι ο *Αραμπατζής* (< τουρκικό *araba* = κάρο) γίνεται *Αραβατζής*, ο *Ισταμπουλός* (< τουρκικό *Istanbul*) γίνεται *Σταμβολής*, ο *Γκάστιας* (< σλαβικό *gašti* = σώβρακο) γίνεται *Κάστιας* κ.λπ.

Ο μορφολογικός εξελληνισμός μετατρέπει ξενικές παραγωγικές καταλήξεις, ώστε να μην προδίδεται η προέλευσή τους. Έτσι ο *Ντουλαπτζής* (< τουρκικό *dolapçi* < *dolap* = ερμάριο, συρτάρι + την παραγωγική κατάληξη -ci) γίνεται *Δουλαπισής*, ο *Καπιτζόγλου* (< το τουρκικό *kapici* < *kapı*

«πόρτα» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -ci + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -oğlu) τρέπεται σε *Καπιτζίόλας*, όπου δε φαίνεται εύκολα κανένα από τα παραπάνω ξενικά στοιχεία, ο *Αφέντογλου* γίνεται *Αφέντουλας*.

Ο λεξιλογικός εξελληνισμός είναι το τελευταίο στάδιο αυτής της προσπάθειας, κατά το οποίο όσοι γνωρίζουν την ακριβή σημασία των ξενικών λέξεων, κατασκευάζουν νεολογισμούς ή μεταφραστικά δάνεια στην ελληνική γλώσσα. Αυτό συμβαίνει στην περίπτωση του επωνύμου *Νιζαμτζής* (< το τουρκικό *nizam* = κανόνας), το οποίο έδωσε τον αρχαιστικό νεολογισμό *Ευταξίας*. Αντιστοίχως το *Μπερεκέτογλου* (< το τουρκικό *bereket* = αφθονία) μεταφέρεται ως *Αφθονίδης*.

στ) Οι ξένες επιδράσεις και ο λεξιλογικός δανεισμός είναι ένα στοιχείο που χαρακτηρίζει κάθε γλώσσα καταρρίπτοντας τον ιδεολογικώς φορτισμένο μύθο της γλωσσικής καθαρότητας. Είναι απόλυτα φυσικό λαοί οι οποίοι για λόγους ιστορικούς βρέθηκαν πολύ κοντά ο ένας στον άλλο να έχουν ανταλλάξει πολιτιστικά, άρα και γλωσσικά στοιχεία. Μια προσεκτική ματιά στο είδος των επιδράσεων που ασκήθηκαν από τις όμορες γλωσσικές ομάδες στην ελληνική, όπως αυτές απεικονίζονται μέσα από τα επώνυμα της Κοζάνης, δείχνει ότι η ώσμωση αυτή δεν ήταν επιφανειακή, αφού οι επιδράσεις ούτε ολιγάριθμες ούτε περιθωριακές είναι.

Στα 672 από τα 2.159 (ποσοστό 31.13%) επώνυμα στα οποία επισημαίνεται γλωσσική επίδραση, περιλαμβάνονται 392 (58.3%) παρωνύμια. Η κατηγορία αυτή των επωνύμων αποτελεί έκφραση αστεϊσμού ή σκωπτικής συμπεριφοράς του ανθρώπου απέναντι στους άλλους (πβ. Κριαράς 1932: 171-2), άρα γλωσσικά στοιχεία που είναι πολύ βαθιά χαραγμένα στη συνείδηση και στη νοοτροπία ενός λαού. Η χρήση επομένως τόσο πολλών λέξεων κυρίως από τις όμο-

ρες γλωσσικές ομάδες, λέξεων που προσδιορίζουν σωματικές ή ψυχικές αρετές ή ελαττώματα, δείχνει εκτεταμένη σχέση της ελληνικής μ' αυτές τις γλώσσες και σε μεγάλο βαθμό διείσδυσή τους στη συνείδηση και στη νοοτροπία του Έλληνα κατοίκου της περιοχής αυτής.

Τα επαγγελματικά ονόματα είναι αυτά που έρχονται δεύτερα σε συχνότητα (144, ποσοστό 21.43%). Εδώ είναι συντριπτική η υπεροχή της τουρκικής γλώσσας, αφού 113 στα 144 (ποσοστό 78.47%) έχουν τουρκική επίδραση είτε στη θεματική βάση του επωνύμου είτε στην παραγωγική του κατάληξη. Αυτό δείχνει – νομίζουμε – την υπεροχή της τουρκικής γλώσσας έναντι των άλλων γλωσσών της περιοχής και όσο αφορά στην επίδρασή της στην ελληνική, αλλά και σε κοινωνικό επίπεδο φανερώνει την οικονομική υπεροχή των Τούρκων έναντι των άλλων εθνικών ή φυλετικών ομάδων της περιοχής.

Αισθητά περιορισμένες είναι αριθμητικά οι άλλες κατηγορίες επωνύμων. Έτσι τα πατρωνυμικά ή μητρωνυμικά συγκεντρώνουν έναν αριθμό 76 επωνύμων (ποσοστό 11.01%) και απόλυτη ισοροπία μεταξύ τουρκικής, σλαβικής και αλβανικής γλώσσας (από 20). Η επίδραση των γειτονικών γλωσσών σ' αυτήν την κατηγορία επωνύμων, η οποία σχετίζεται με τα βαπτιστικά ονόματα των ανθρώπων, είναι επίσης δηλωτική της όχι περιθωριακής επίδρασης και μη επιφανειακής παρουσίας αυτών των γλωσσών στην ελληνική κοινωνία.

Η κατηγορία των πατριδωνυμικών ή εθνικών (54 επώνυμα, 8.04%) νομίζουμε ότι είναι ενδιαφέρουσα και ως προς την κατανομή των επιδράσεων των διαφόρων γλωσσών και ως προς τις πληροφορίες που μας δίνουν. Εδώ τα μισά περίπου (23) είναι αλβανικής προέλευσης, στοιχείο που επιβεβαιώνει την προέλευση πολλών Κοζανιτών από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου.

Η τελευταία κατηγορία αφορά επώνυμα που υποδηλώνουν αξίωμα (10, ποσοστό 1.49%). Εδώ έχουμε σαφή υπεροχή της τουρκικής (με 7 επώνυμα). Το γεγονός αυτό είναι ενδεικτικό, αφού επιβεβαιώνει την ώσμωση της ελληνικής γλώσσας με την τουρκική γραφειοκρατία, αν σημειωθεί επιπλέον ότι δεν υπάρχει κανένα αλβανικής προέλευσης επώνυμο στην κατηγορία αυτή.

B. Κοινωνικά χαρακτηριστικά

α) Τα παρωνύμια αντανακλούν τη λαϊκή παρατηρητικότητα. Αυτή με καταπληκτική ευστροφία αποκαλύπτει με ζωντάνια και παραστατικότητα το χαρακτηριστικότερο γνώρισμα ενός ανθρώπου, το οποίο τον διαφοροποιεί από όλους τους άλλους. Από την άποψη της κοινωνικής ετερότητας, η οποία αποτυπώνεται στα επώνυμα αυτής της κατηγορίας, αξίζει να επισημάσουμε τη μεγάλη ποικιλία σωματικών ή πνευματικών χαρακτηριστικών, που την αναδεικνύουν, καθώς και την εικονιστική και την σκωπτική διάθεση των ονοματοθετών, την οποία υποδηλώνουν, βλ. Ντίνας 1995: 89 κ.ε., πβ. Κριαράς 1932: 171-2.

β) Στα πατρωνυμικά επώνυμα αποτυπώνεται μια κοινωνική διαφοροποίηση στον τρόπο εκφοράς τους: ενώ τα περισσότερα από αυτά προήλθαν από μια έναρθρη γενική (κτητική ή της συγγένειας), π.χ.: ο Γιώργος του Αναστάση > Γεώργιος Αναστασίου σύμφωνα με τη μορφολογία της καθαρεύουσας εκείνων των χρόνων, κάποια κράτησαν τον λαϊκό τους τύπο προδίδοντας πιθανώς και τη χαμηλότερη κοινωνική προέλευση των κατόχων τους. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να υπάρχουν στην ίδια πόλη επώνυμα σε γενική κατά την επικρατούσα συνήθεια και σε ονομαστική κατά τον λαϊκό τους τύπο, π.χ.: Αποστόλης και Αποστόλου, Χαρίσης και Χαρισίου, Κώστας και Κωνσταντίνου.

γ) Ο προσδιορισμός του επωνύμου μέσω του ονόματος ή του παρωνυμίου της μητέρας δεν είναι συνήθης εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων γυναικοκρατίας και μητριαρχίας, (πβ. Ηρόδοτος 1, 173. Βαγιακάκος 1963-4: 184. Συμεωνίδης 1992: 92). Η ύπαρξη αρκετών μητρωνυμικών επωνύμων στην Κοζάνη (βλ. Ντίνας 1995: 81 κ.ε.) υποδηλώνει σαφώς ότι η γυναίκα στην κοινωνία της έπαιξε κάποιο σημαντικό ρόλο είτε λόγω της δυναμικής προσωπικότητάς της είτε λόγω της –φυσικής ή άλλης– απουσίας του συζύγου της.

δ) Τα επαγγελματικά ονόματα, όπως φάνηκε από την τελείως ενδεικτική παρουσίαση κάποιων απ' αυτά, καθρεφτίζουν με πλήρη και αναμφισβήτητο τρόπο την οικονομική κατάσταση των παλιότερων εποχών, πριν τα επώνυμα αποκτήσουν τελείως συμβολικό χαρακτήρα, όπως συμβαίνει σήμερα. Την εποχή εκείνη ένας Μπαχτζιβάνος (< το τουρκικό bahçivan «κηπουρός») δεν μπορεί παρά να είχε κάποια επαγγελματική σχέση με την κηπουρική, πράγμα το οποίο σήμερα δεν είναι απαραίτητο, το ίδιο κι ένας Σαμαράς ή Αλευράς με τα σαμάρια ή το αλεύρι αντίστοιχα. Θα προσθέταμε μάλιστα εδώ ότι δυστυχώς η ετυμολογική αδιαφάνεια κάποιων από τα επώνυμα μας στερεί την πλήρη εικόνα της επαγγελματικής και οικονομικής κατάστασης της εποχής εκείνης. Μιαν άλλη κοινωνική ή εθνική - φυλετική διάσταση μπορεί να αναδεικνύει η συνύπαρξη επαγγελματικών επωνύμων από διαφορετικές γλώσσες μέσα στον ίδιο μικρό χώρο μιας μικρής πόλης, δίπλα στο τουρκικής αρχής επώνυμο Τζιομπάνος (< το τουρκικό çoban «βοσκός») υπάρχει το σλαβικό Σκώταρ (< το αρχαίο σλαβικό skotar «βοσκός»), δίπλα στο σλαβικό Γκοβιντάρος (< το σλαβικό gonedar «αγελαδάρης») το ελληνικό Αγελαδάρης, δίπλα στο τουρκικό Ναλμπάντης (< τουρκικό nalband «πεταλωτής, κτηνίατρος») το σλαβικό Κούιας (< το σλαβικό kuja «πεταλωτής»). δίπλα στο τουρκικό Σαχατζής (< το τουρκικό saatçi «ωρολόγας») τα ελληνικά Ωρολόγης, Ωρολόγος, Ωρολογάς, δι-

πλα τέλος, στο τουρκικό *Μπακήρης* (< το τουρκικό *bakir* «χαλκός») το ελληνικό *Χαλκιάς* ή και το εξαρχαϊσμένο *Χαλκέως*.

ε) Τα αρκετά σε αριθμό επώνυμα που δηλώνουν κάποιο εκκλησιαστικό ή πολιτικό αξίωμα δίνουν κάποιες (περιορισμένες βέβαια) πληροφορίες για την ιεραρχική δομή της κοινωνίας των χρόνων εκείνων. Ένας *Οστάς* (< το τουρκικό *usta* «αρχιτεχνίτης»), για παράδειγμα, ήταν σίγουρα αρχιτεχνίτης σε κάποια συντροφιά ή συντεχνία, ένας *Νιζαμτζής* (< το τουρκικό *nizam* «κανόνας») / *Ευταξίας* είχε κάποιο ρόλο στην κοινωνία της πόλης, κι ένας *Οικονόμου* ή *Σακελλαρίου* ήταν γιος ενός κληρικού με κάποια θέση στην εκκλησιαστική ιεραρχία.

στ) Τα πατριδωνυμικά ή εθνικά επώνυμα έχουν πολύ μεγάλη ιστορική αξία για τους μελετητές των δημογραφικών μεταβολών που παρατηρήθηκαν στον συγκεκριμένο χώρο, καθώς αποτυπώνουν με αδιάφυστο και ανεπηρέαστο τρόπο τις μετακινήσεις πληθυσμών που παρατηρήθηκαν σε μεγάλη ή και σε περιορισμένη κλίμακα. Από τη σκοπιά της δικής μας προσέγγισης μας δείχνουν ανάγλυφα το ετερόκλητο πλήθος ανθρώπων από το οποίο συνίσταται μια σημερινή πόλη. Η μελέτη των επωνύμων αυτών μας δίνει σαφή την εικόνα των μετακινήσεων από διάφορες περιοχές, κοντινές ή και πολύ μακρινές, προς την περιοχή της Κοζάνης (αναλυτικά βλ. Ντίνας 1995: 84 κ.ε.). Αναφέρουμε ενδεικτικά ότι οι σημερινοί κάτοικοι της πόλης προέρχονται: α) από τα γύρω χωριά, π.χ.: *Βαντζιώτης* (< το όνομα του χωριού Βάντσα, σημερινή Άνω - Κάτω Κώμη), *Καισαριώτης* (< το όνομα του χωριού Καισαρεία), *Ραντομπιστινός* (< Ραντομπίστα, παλιό όνομα του χωριού Ροδιανή), β) από την περιοχή Σερβίων, π.χ.: *Αυλιώτης* (< το όνομα του χωριού Αυλές), *Δελνιώτης* (< το όνομα του χωριού Δέλνο, σημερινό Τριγωνικό), *Καταφιώτης* (< το όνομα του χωριού Καταφύγι), γ) από την περιοχή Βοΐου, π.χ.: *Κουτσακιότης* (< το όνομα του χωριού Κουντσό, σημερινή Γαλατινή του νομού Κοζάνης), *Ντρανοβίτζας* (< το όνομα του χωριού Ντράνοβο,

σημερινό Δρυόβουνο), Σιατιστεύς (< Σιάτιστα), δ) από την περιοχή Εορδαίας, π.χ.: Καραμποναρλής (< το όνομα του χωριού Karabunar, σημερινή Μαυροπηγή), Μπλατζιώτης (< το όνομα του χωριού Μπλάτσι, σημερινή Βλάστη), Φραγκοτζιαλής (< το όνομα του χωριού Φραγκότσι, σημερινή Ερμακιά), ε) από τους όμορους νομούς, π.χ.: Βεριώτης, Δισκατχιώτης (< Δεσκάτη του νομού Γρεβενών), Καστοριανός, Κοκκινόπλιτης (το όνομα του χωριού Κοκκινόπλος της επαρχίας Ελασσόνας), Κοτοριάνης (< το όνομα του χωριού Κότορι, σημερινή Υδρούσα του νομού Φλώρινας), Νιαγοστινούλης (< το όνομα της πόλης Νιάγουστα, σημερινή Νάουσα του νομού Ημαθίας), Νιβισκιώτης (< το όνομα του χωριού Νέβεσκα, σημερινό Νυμφαίο του νομού Φλώρινας), Πατιλιώτης (< το όνομα του χωριού Πάτελι, σημερινός Άγιος Παντελεήμονας του νομού Φλώρινας), Χρουπιστινός (< το όνομα του χωριού Χρούπιστα, σημερινό Άργος Ορεστικό του νομού Καστοριάς), στ) από την ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου, π.χ.: Ζαγορίτης (από την ευρύτερη περιοχή του Ζαγορίου της Ηπείρου), Ζερμονιώτης (< το όνομα του χωριού Ζέρμα, σημερινή Πλαγιά του νομού Ιωαννίνων), Ντινισκιώτης (< το όνομα του χωριού Ντένισχο, σημερινή Αετομηλίτσα του νομού Ιωαννίνων), Φουρκιώτης (< το όνομα του χωριού Φούρκα του νομού Ιωαννίνων), ζ) από την περιοχή της σημερινής Αλβανίας, π.χ.: Γκέκας (< το αλβανικό gegë-a «κάτοικος της Γκεγκουριάς»), Δαρδιώτης (< το όνομα του χωριού Δάρδα της νοτίου Αλβανίας), Λιάπης (< λιάπης «αρβανίτης» < το αλβανικό Liar, όνομα μιας από τις τέσσερις αλβανικές φυλές, μουσουλμάνος της Λιαπουριάς (Labëria) στη Νότια Αλβανία, πβ. Κολλέκα 1982: 29), Τσιάμης (< την ονομασία των Αλβανών της Τσαμουριάς στα νότια της Αλβανίας), η) από την ευρύτερη περιοχή της Μακεδονίας, π.χ.: Δράμαλης, Καντιρλιώτης (< Κατιρλί, περιοχή Καλαμαριάς της Θεσσαλονίκης), Μακεδών, Μπιτουλιάνος (< Bitola, το σλαβικό όνομα της πόλης Μοναστήρι), θ) από την

ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλίας, π.χ.: *Αγραφιώτης, Βολιώτης, Ζαρκινός* (< το όνομα του χωριού Ζάρκο της Θεσσαλίας), *Μακριντζιώτης* (< το όνομα του χωριού Μακρινίτσα του Πηλίου), ι) από μακρινές περιοχές, π.χ.: *Αξιώτης* (< το όνομα του νησιού Αξιά «Νάξος» + την παραγωγική κατάληξη -ώτης, πβ. και Τριανταφυλλίδης 1982: 26, 31, Μπούτουρας 1912: 128, Κριαράς 1932: 182), *Αρμενούλης* (< αρμένης, κάτοικος της Αρμενίας), *Ισταμπουλούς* (< Istanbul, το τουρκικό όνομα της Κωνσταντινούπολης), *Μαλτέζος* (< το όνομα της χώρας Μάλτα, μεταφορικά βελτιωμένης ποικιλίας, πβ. και Τριανταφυλλίδης 1982:28), *Μαντζάρης* (< το τουρκικό macar «Μαγυάρος, Ούγγρος»), *Μπογδάνος* (< το σλαβικό bogídaní από όπου και το τουρκικό Bugdan «ο κάτοικος της Μπογδανίας, της Μολδαβίας ή και γενικότερα της Ρουμανίας»), *Μποσνάκος* (< το τουρκικό bosnak «Βόσνιος»), *Μωραΐτης* (< Μοριάς, Πελοπόννησος), τέλος ια) γενικά προσδιοριστικά καταγωγής, π.χ.: *Βλάχος, Γιούφτος, Καρανταλής* (< το τουρκικό kara «μαύρος» + το τουρκικό dağ «βουνό» + την τουρκική παραγωγική κατάληξη -lı «Μαυροβουνιώτης»), *Ξένος, Χωριάτης, Χωρικός*.

ζ) Και στην περίπτωση των πατριδωνυμικών / εθνικών επώνυμων παρατηρείται κάποιου είδους κοινωνική διαφοροποίηση, αφού κάποια απ' αυτά εμφανίζουν έναν λόγο και έναν λαϊκό τύπο, π.χ.: *Βεριώτης* και *Βερροιαίος, Γιούφτος* και *Γύπτος, Καραβαριώτης* (< Γκράβαρα ή Κράβαρα, χωριά της Ναυπακτίας) και *Κραβαριίδης, Σιατιστινός* και *Σιατιστεύς, Χωριάτης* και *Χωρικός*.

Επίλογος

Στην προσπέλαση αυτού του υλικού επιχειρήσαμε να δούμε τις διάφορες γλωσσικές σχέσεις όπως διαγράφονται μέσα στα κοζανίτικα επώνυμα (ξένες επιδράσεις και λεξιλογικός

δανεισμός, αρχαϊσμός, εξελληνισμός) και να διαπιστώσουμε κάποιες κοινωνικές διαφοροποιήσεις (ταξικές, επαγγελματικές, οικονομικές), οι οποίες απεικονίζονται σ' αυτά. Δε φιλοδοξεί βέβαια κανείς με μόνη τη μελέτη των επωνύμων να φωτίσει όλες τις πτυχές της ιστορικής πορείας και της κοινωνικής ζωής μιας πόλης. Εντυπωσιάζει ωστόσο η μεγάλη συσσώρευση σε μια μικρή κοινωνία, όπως αυτή μιας πολίχνης του 19ου αιώνα, τόσων πολλών και τόσο διαφορετικών γλωσσικών και κοινωνικών στοιχείων. Η γλώσσα φέρνει ως γνωστόν μαζί της ένα μεγάλο φορτίο ιστορικών και άλλων πληροφοριών. Τα ονόματα και εν προκειμένω τα επώνυμα μας μεταφέρουν ένα μήνυμα γλωσσικό ή κοινωνικό, άλλοτε φανερό κι άλλοτε πεισματικά κρυμμένο. Είναι χρέος του ερευνητή να το ανακαλύψει και να το αναδείξει, χωρίς να δικαιούται στο όνομα οποιασδήποτε σκοπιμότητας να κρύψει το παραμικρό.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- LYONS, J. 1995. *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*. Αθήνα: Πατάκης.
- MARTINET, A. 1976. *Στοιχεία Γενικής Γλωσσολογίας*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- ΠΑΡΑΗΑΓΙ, Τ. 1974. *Dictionarul Dialectului Aromân*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- ΑΝΔΡΙΩΤΗΣ, Ν. 1971. *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. 1959. «Η εκκλησιαστική γλώσσα και η μεσαιωνική και νεοελληνική ονοματολογία». *Αθηνά* 63, σσ. 195-245.
- ΒΑΓΙΑΚΑΚΟΣ, Δ. 1963. «Σχεδιάγραμμα περί των τοπωνυμικών και ανθρωπωνυμικών σπουδών εν Ελλάδι (1878-1962)». *Αθηνά* 66 (1962) και 67 (1963-64).
- ΗΡΟΔΟΤΟΣ 1, 173.
- ΚΑΤΣΑΝΗΣ, Ν. 1982. «Ανθρωπωνυμικό Γαλατινής και Ροδοχωρίου». Θεσσαλονίκη: Πρακτικά Γ' Συμποσίου Βοϊακής Εστίας.

- ΚΑΤΣΑΝΗΣ, Ν. 1990. *Το ονομαστικό του Νυμφαίου*. Θεσσαλονίκη: Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών.
- ΚΑΤΣΑΝΗΣ, Ν. & ΝΤΙΝΑΣ, Κ. 2003. «Τα γλωσσικά ιδιώματα της περιοχής Κοζάνης - Γρεβενών». Στο: Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Κοζάνης και Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Γρεβενών: *Κοζάνη και Γρεβενά: ο χώρος και οι άνθρωποι*. Θεσσαλονίκη: University Studio Press.
- ΚΟΛΛΕΚΑ, Γ. 1982. «Αλβανικά επώνυμα Ελλήνων». *ΟΝΟΜΑΤΑ* 7, σσ. 28-32.
- ΚΡΙΑΡΑΣ, Μ. 1932. «Συμβολή εις τα νεοελληνικά παρωνύμια». *Αθηνά* 44, σσ. 171-183.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, Γ. 1998. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*. Αθήνα: Κέντρο Λεξικολογίας.
- ΜΠΟΓΚΑΣ, Ε. 1966. *Τα γλωσσικά ιδιώματα της Ηπείρου*. Ιωάννινα.
- ΜΠΟΥΝΤΩΝΑΣ, Ε. 1892. *Μελέτη περί του γλωσσικού ιδιώματος Βελβε- ντού και των περιχώρων αυτού*. Αθήνα: Αρχαία Κοραή.
- ΜΠΟΥΤΟΥΡΑΣ, Α. 1912. *Τα νεοελληνικά ονόματα ιστορικά και γλωσσικάς ερμηνευόμενα*. Αθήνα.
- ΝΤΙΝΑΣ, Κ. 1995. *Κοζανίτικα επώνυμα (1759-1916)*. Κοζάνη: Ινστι- τούτο Βιβλίου και ανάγνωσης.
- ΝΤΙΝΑΣ, Κ. 2002. «Γλώσσα ή διάλεκτος; Ιδού το ερώτημα». *Μακεδ- νόν* 9, επιστημονική επετηρίδα της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώ- ρινας.
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ, Κ. 1991. *Τοπωνυμικό της περιοχής Ζαγορίου*. Ιωάννινα
- ΠΑΠΑΝΙΚΟΛΑΟΥ, Φ. 1973. *Γλώσσα και λαογραφία περιοχής Βοΐου*. Θεσσαλονίκη.
- ΣΥΜΕΩΝΙΔΗΣ, Χ. 1992. *Εισαγωγή στην ελληνική ονοματολογία*. Θεσσα- λονίκη: Αφοί Κυριακίδη.
- ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗΣ, Μ. 1982. *Τα οικογενειακά μας ονόματα*. Θεσσαλο- νίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΠΟΥΛΟΣ, Α & ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ. 1997. *Η διδασκαλία της λειτουργικής χρήσης της γλώσσας: Θεωρία & πρακτική εφαρμο- γή*. Θεσσαλονίκη: Κώδικας.
- ΧΑΤΖΗΣΑΒΒΙΔΗΣ, Σ. 2000. «Η γλωσσική ετερότητα ως κύρος: η περί- πτωση της χρήσης της αγγλοαμερικανικής στα νέα ελληνικά». *Γλώσσα* 50. Αθήνα.